

МУЗИЧНА ПСИХОЛОГІЯ ТА ПЕДАГОГІКА

УДК 37.016:78(072) + 159.93:78(072)

*Тетяна Гарасимюк (Луцьк),
викладач педагогіки
Луцького педагогічного коледжу;
Вікторія Драганчук (Луцьк),
кандидат мистецтвознавства, доцент
кафедри історії, теорії мистецтва
та виконавства Східноєвропейського
національного університету
імені Лесі Українки*

МУЗИЧНА МЕНТАЛЬНІСТЬ ТА ЇЇ РОЛЬ У ВИХОВАННІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Стаття присвячена дослідженню феномену музичної ментальності як одного із ключових факторів впливу на дитину у процесі естетичного виховання. Ментальність трактується як спосіб мислення, як музична призма, через яку людина дивиться на цей світ і на себе в цьому світі. Вказується на особливу роль у вихованні музичності, зумовленої національно-ментальними основами.

Ключові слова: музична ментальність, музичальність, виховання, молодші школярі.

Татьяна Гарасимюк, Виктория Драганчук

Музыкальная ментальность и её роль в воспитании младших школьников.

Статья посвящена исследованию феномена музыкальной ментальности как одного из ключевых факторов влияния на ребенка в процессе эстетического воспитания. Ментальность трактуется как способ мышления, как музыкальная призма, сквозь которую человек смотрит на мир и на себя в этом мире. Указывается на особую роль в воспитании музыкальности, обусловленной национально-ментальными основами.

Ключевые слова: музыкальная ментальность, музыкальность, воспитание, младшие школьники.

Tetyana Garasymyuk, Viktoriya Draganchuk

The musical mentality and its role in the education of primary-school children. The article is deals to the research of musical mentality phenomenon as one of the primary factors of influence on the child in the process of aesthetic education. Mentality is interpreted as a way of thinking, as a musical lens through which one looks on the world and on ourselves in this world. The special role in the education of musicality caused national-mental foundations is emphasized.

Key words: musical mentality, musicality, education, primary-school children.

Постановка наукової проблеми та її значення. Виховання творчої особистості є одним із провідних завдань сучасної школи. Активізація творчого потенціалу дитини здійснюється цілим комплексом засобів, що відносяться до сфери загальноестетичного та етичного виховання, невід'ємною умовою формування особистості є нерозривна єдність ідейно-світоглядного, духовного і художнього розвитку школяра. У цій системі надзвичайно важливим є музичне виховання, адже музика як „мова душі” здатна позитивно впливати на психіку дитини і на свідомому, і на підсвідомому рівнях. Музикальність дитини великою мірою зумовлена ментальними характеристиками, відтак дослідження цієї проблеми може допомогти у розвитку музичних смаків, у формуванні потягу до справжнього мистецтва. Таким чином, дана тема є надзвичайно актуальною.

Аналіз останніх досліджень. Аналізу явища музичної ментальності присвячене дослідження Г. Джулай „Музична ментальність: соціально-філософський аналіз” [2]. Керуючись працями таких вчених як М. Захарченко, Є. Причепій та інші, авторка розмежовує два поняття. Перше – це *менталітет* (від англ. *mentality*) – „сформована система елементів духовного життя і світосприймання, яка зумовлює відповідні стереотипи поведінки... своєрідний „характер” людей, соціокультурний феномен, який перебуває у тісному взаємозв’язку з історією розвитку суспільства” [2, 5]. Друге – це *власне ментальність* (від лат. *mens*), що „означає *спосіб мислення*” [2, 5], загальну духовну налаштованість соціальної групи або індивіда як носія певної ментальності до навколишнього світу.

Проаналізувавши наукові праці, присвячені творчому розвитку особистості дитини та креативності в цілому (Н. Ветлугіна, Л. Виготський, Н. Вишнякова, Л. Дорфман, П. Едвардс, Г. Ковальова, А. Мелік-Пашаєв, Д. Роджерс, Б. Теплов, Н. Терентьєва, Л. Футлік та ін.). зупинимось на таких положеннях.

Б. Теплов стверджував, що „...ми не маємо... таких знань, які дозволяли б давати негативний діагноз про музикальність дитини до початку систематичного і кваліфікованого музичного виховання і навчання” [5, 32]. Д. Філіпс, у контексті дослідження взаємозалежності музикальності та інтелігентності робить висновок, що „чим вищий статус батьківського дому (відтак, у ширшому розумінні – соціального середовища взагалі – *Т. Г.; В. Д.*), тим вірніше дитина буде як музикальною, так і інтелігентною” [8, 31]. Отож, по-перше, немає підстав стверджувати про відсутність задатків музикальності в пересічній дитини, по-друге, необхідно усвідомлювати роль впливу оточення і середовища у процесі розвитку музикальності як здатності до співпереживання в процесі слухання та творення музики, розуміння її змісту.

Вказані положення стали основними при опрацюванні предмета дослідження.

Формулювання завдань та мети статті. Мета статті – дослідження музичної ментальності як передумови естетичного виховання молодших школярів. Завдання: окреслити основні риси феномену музичної ментальності; вирізнити роль музичної ментальності у вихованні молодших школярів.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Аналізуючи музичну ментальність як засіб виховання особистості, трактуємо її „як спосіб мислення, як музичну призму, через яку людина дивиться на цей світ і на себе в цьому світі” [7, 27].

Музична ментальність тісно пов’язана з національною ментальністю того чи іншого народу. При цьому ступінь насичення художнього твору певними фольклорними елементами не є незаперечно-визначальним критерієм визначення його *семантики* як *національно-ментальної*. Мова йде також про втілення в музиці певних рис національного характеру, складових психологічного портрету нації, національних етико-психологічних норм. Яскраві

національно-ментальні риси можуть проявлятися в музиці як у зверненні до інтонаційного чи ладогармонічного „національного музичного словника”, так і через відображення світовідчуття, притаманного тій чи іншій нації. Як в інтонації згорнуто сутність культури, так у творах національної традиції закладено те сутнісно-характерне, національно-ментальне, яке вже на підсвідомому рівні впливає на наші мислення, порухи душі, уявлення про Світ та формує подальший розвиток духовної культури кожного народу.

Наприклад, в українській музичній ментальності відображається вплив національного характеру, домінуючою рисою якого є кордоцентризм – визнанням „серця” центром внутрішнього світу людини, уособленням людських переживань, що найбільш яскраво проявилось у творчості українських філософів Г. Сковороди та П. Юркевича. Національний соціотип визначається за основним його елементом як етико-інтуїтивно-інтровертний (І. Каганець та ін.), і це привносить в національну музику сердечність, лагідність, чуттєвість, емоційність, замріяність, ліричність, сентиментальність, співучість, схильність до духовного усамітнення. Інший елемент зі структури національного характеру – логіко-сенсорно-екстравертний, що активізується в періоди активного державотворення, характеризується активністю, діяльністю, мужністю, практичністю, реалістичністю. Відповідно, в українській музичній ментальності відображаються насамперед ті риси, які притаманні кордоцентричному національному характеру.

У зв’язку з фактом відображення ментальності народу в його музичній ментальності бачимо за необхідне ставити та вирішувати такі завдання музичної етнопсихології та педагогіки: виявляти ознаки національно-ментального архетипу в музичній культурі певного народу шляхом герменевтичного аналізу зразків народної й професійної музичної творчості; вивчати музично-

смісловий тезаурус (словник) певного народу з можливим виокремленням його емоційно-сміслових констант, що „відповідають” національному характеру; осмислювати еволюційні тенденції у феномені національної ментальності певного народу, які відображені в музичній культурі.

Кордоцентрична, етико-інтуїтивно-інтровертна ментальність української нації зумовлює її особливу музикальність, через яку можна здійснювати активний вплив на формування особистості дитини. У даному контексті розглянемо ті потенційні можливості дитини (та умови їх розвитку), які необхідно в першу чергу активізувати при музичному вихованні. Вважаємо недоцільним зупинятися на проблемі специфічних музичних здібностей. Значно більший інтерес викликають ознаки музикальності як особливого “переймання дитини музикою” (термін Н.Ветлугіної), котре впливає на її психічне життя, процес музичного сприйняття, а відтак – і певним чином зумовлює ефективність виховного впливу музики [1, 322].

Спершу звернемося до питання: чи всі діти є музикальними? На користь факту сприятливого впливу музики на дитину, тобто – і факту значних потенційних можливостей дитини до адекватного сприйняття – свідчать чимало експериментів. Серед них – „Розвиток електричної активності мозку у дітей 4-х років при пролонгованому посиленні сенсорного притоку за допомогою музики” [6, 82]. Співробітниками Тамбовського державного університету виявлено вплив класичної музики на електричну активність мозку дітей, які знаходилися в умовах вільної поведінки у дитячому садку. Доведена можливість активації дозрівання мозку дитини при посиленні сенсорного притоку. Тобто, це означає, по-перше, що дитина здатна певним чином усвідомлювати специфічне музичне навантаження, а по-друге, що класична музика здатна підвищувати інтелектуальний рівень особистості.

Для розвитку музикальності важливу роль грають низка психофізіологічних факторів. Головний із них – дитяча емоційність, з якою тісно пов'язані креативність та синтетична здатність сприйняття. У проекції на дитяче музичне сприйняття вказані фактори проявлятимуться наступним чином. У процесі музичного виховання відбувається природний поступ від чисто емоційного відгуку на музику, зумовлено впливом звукових подразників, в першу чергу, на фізіологічному рівні, до більш глибокого сприйняття, в якому вже має місце диференціація та аналіз музичних явищ.

У процесі активного сприйняття музики дитиною безперечним є зв'язок креативності з емоційною сферою. Саме невміння реагувати на закладений в музиці образно-емоційний зміст є серйозною перешкодою для розвитку креативності. Оскільки, в силу складності самої природи емоцій, у цілеспрямованому впливі на емоційну сферу дитини результат подібного навчання є досить нетривалим, у процесі музичного виховання варто активізувати більш стійкі моторні та сенсорні навички.

Для дитини важливим і природним є ейдетизм, тому дуже важливо не зміщувати акцент із безпосереднього, емоційного сприйняття на перевантажене аналітичними моментами, адже, відволікаючи увагу дитини на дрібні деталі, терміни і т.д., можна завадити їй створити в уяві цілісний музичний образ.

У процесі широкого життєвого досвіду проявляються фактори, в результаті яких поступово переборюються дифузність дитячого сприйняття музики і готується база для осмисленого її слухання. Ці фактори у своєму поєднанні становлять генезу взаємозв'язку дитячої особистості та музичного мистецтва. Детально аналізує це питання Є.Назайкінський [4, 340–360]. Ми ж спираємося на основні його положення задля того, щоби показати потенційну ефективність музики в системі виховання молодших

школярів.

Фактор комунікативного досвіду передбачає та враховує розрізнення різноманітних ситуацій спілкування, в яких дитина стикається з музикою. Щодо особливостей сприйняття жанру, то часте слухання музики в однакових умовах без особливого інтересу інколи породжує звикання і втрату живого інтересу та поступається єдиному яскравому жанровому враженню, завдяки чому відразу виникає сильний асоціативний зв'язок. Найбільш близькими і тими, що легко диференціюються, для дітей є ті види музичного сприйняття, які пов'язані із синкретичними формами музикування – з танцем, грою і співом, в яких беруть участь самі діти. Музику, яку виконують у присутності дітей дорослі, вони пізнають через наслідування, через залучення їх до гри.

Необхідно згадати і фактори мовного, рухового, сенсорного досвіду. Сильна дія мовного досвіду пояснюється частково тим, що найдоступніша форма активного освоєння музики – спів – тісно пов'язана із специфічним інструментом комунікації – мовою: через голос, текст та ін. Рухо-динамічний досвід, що дає можливість виділити окремі виразові засоби музичної тканини, має наступні види: загальний, рухо-ігровий досвід, що однаково відноситься і до інструментальної, і до вокальної імпровізації; специфічний – освоєння клавіатури, механіки інструменту, на яку переносяться засади гри. Елементи зображальності та синестезії, що здатні активізувати сприйняття, а відповідно – і вплив на дитину, надавати йому необхідного забарвлення, є складовими фактору сенсорного досвіду.

Центральним фактором музичного розвитку дитини є музична практика. Позитивно діють багатство музичних вражень та їх повторюваність. Оскільки при варіантних повторях зберігаються мелодико-ритмічні звороти, то мелодія у відношенні до тексту стає узагальнюючим компонентом цілого. У співі без слів роль змінного компоненту часто виконують ігрові рухи.

Отже, музичні враження дитини природно пов'язані з усім її життєвим досвідом, включені в діяльність, а це сприяє розвитку музикальності.

Становлення і розвиток музичного сприйняття містить в собі дві сторони:

- розвиток здібності до диференціації різних компонентів музики;
- художнє осмислення та поступове семантичне наповнення одиниць музичної мови (на початках нерідко на основі ігрового досвіду).

Процес засвоєння семантики музичної мови дуже подібний до процесу оволодіння мовою вербальною. Зафіксовані за певною одиницею мови значення для кожної дитини весь час ніби з'являються заново в результаті безпосередніх співставлень знаків з реальною дійсністю у мовній практиці, створюючи початковий особистий тезаурус. У процесі музичної діяльності із найпростіших асоціацій у дитини поступово складається тезаурус, який відповідає первинному семантичному рівню музичної мови, і є необхідною передумовою для естетично повного сприйняття, для створення більш високих рівнів семантики. Відтак, формування найбільш повного початкового багажу, що спирається у великій мірі на мову, а також на спів, танець, ігри, синтетичні види мистецтва, є основою адекватного емоційного сприйняття музичного мистецтва – його розуміння, що дозволяє не пристосовувати музичні почуття до власних (тим самим знижуючи їхню цінність), а свої власні підносити до високомистецьких.

Підсумовуючи сказане вище, необхідно підкреслити, що всі описані фактори у своєму поєднанні створюють генезу спілкування дитини з музикою. Домінування якогось із них є запорукою індивідуальності сприйняття та творчості. З іншої сторони, музика, як сильний засіб впливу на людину, здатна

створювати позитивну атмосферу для повноцінного розвитку особистості, сприяти розвитку її позитивних проявів та долати негативні, що знаходяться в процесі становлення.

Музика особливо активно впливає на дитину тоді, коли викликає певні переживання. Б. Теплов, аналізуючи феномен музичного переживання, робить наступні висновки [5, 23]:

- музичне переживання за своєю сутністю є неодмінно переживанням емоційним;
- музичне переживання є емоційним пізнанням;
- глибинне і змістовне сприйняття музики можливе лише у контексті позамузичних засобів пізнання.

Якою ж бачиться виховний вплив музики? По-перше – як вплив етичний, зумовлений етосом музичних першоелементів, оснований на факторі напруження, – певним укладом психіки, що виховується внаслідок духовного, в тому числі музичного, впливу. Етичний напрямок виховання може втілюватися як у пролонгованому сприйнятті музики, так і в бесідах, розповідях. По-друге – як вплив катартичний. „Очищення” мистецтвом втілюється у формах, підпорядкованих принципам співпереживання музиці та переосмислення самоідентифікації (до і після прослуховування твору).

Висновки та перспективи нових досліджень. Таким чином, музична ментальність і на національному, і на індивідуальному рівнях складає підґрунтя музикальності дитини, яка, у свою чергу, є фактором безпосереднього впливу на якість процесу виховання дитини. Використання природних музикальних задатків є тією „ниткою Аріадни”, що здатна вивести дитину на шлях етичних цінностей, що дає нам класичне мистецтво. Завдання педагога в молодших класах – спрямувати, навчити співпереживати, виробити навички адекватного сприйняття, яке, в результаті, буде постійно поповнювати духовно-емоційний світ дитини позитивним началом, коригувати її психіку, а відтак – і

поведінкові реакції. Переважання пасивних чи активних форм, індивідуальних чи групових – це справа методики (див.: [3]). Головне – „відвести” від агресивності чи примітивності „псевдомистецтва”, створити умови для адекватного розвитку особистості дитини.

Список використаних джерел

1. Ветлугина Н. А. Музыкальное воспитание и всестороннее развитие ребёнка в детском саду [Текст] / Наталия Ветлугина // Музыкальное воспитание в современном мире : Материалы IX конференции Международного общества по музыкальному воспитанию. – М. : Советский композитор, 1973. – С. 322.
2. Джулай Г. А. Музична ментальність: соціально-філософський аналіз : автореф. дис... канд. філософ. наук : 09.00.03 – філософські науки / Джулай Ганна Андріївна. – Одеса, 2003. – 24 с. ; [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/ard/2003/03dgasfa.zip>.
3. Драганчук В. М. Апробація методів і форм психокоригуючої дії музики у вихованні дітей вікової категорії 5 – 6 років [Текст] / Вікторія Драганчук // Тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції „Професійна мистецька освіта: діалог традицій та інновацій”. – К., 2000. – С. 129–130.
4. Назайкинский Е. В. О психологии музыкального восприятия [Текст] / Евгений Назайкинский. – М. : Музыка, 1972. – 383 с.
5. Теплов Б. Психология музыкальных способностей [Текст] / Борис Теплов. – М. : Изд-во АПН РСФСР, 1947. – С. 1–62.
6. Развитие электрической активности мозга у детей 4 лет при пролонгированном усилении сенсорного притока с помощью музыки [Текст] / Маляренко Т. Н., Кураев Г. А., Маляренко Ю. Е. и др. // Физиология человека. – МАИК „Наука”, Российская академия наук. – Т. 22. – № 1. – 1996. – С. 82.
7. Drahaniczuk W. Mentalność muzyczna w edukacji osobistości : rekomendacje metodyczne / Wiktoria Drahaniczuk. – Łuck : Wołyński Uniwersytet Narodowy imienia Łesi Ukrainki, 2012. – 50 s. = Драганчук В. М. Музична ментальність у вихованні особистості : методичні рекомендації [Текст] / Вікторія Драганчук. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. – 50 с.
8. Phillips D. An Investigation of the Relationship between Musicality and Intelligence [Text] / D. Phillips // Psychology of Music. – IV / 2, 1976. – P. 16–31.